

УДК 94(36):801.311

ЩЕ РАЗ ПРО ПЕРСПЕКТИВИ ИНДОИРАНСЬКИХ ОНОМАСТИЧНИХ СТУДІЙ (ДО ДИСКУСІЇ ІСТОРИКА Й ЛІНГВІСТА)

Сергій НАЛИВАЙКО

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник відділу української етнології НДІУ

Анотація. Стаття являє собою аналітичну відповідь на критичний відгук С. Вербича щодо кількох етимологій вітчизняних гідронімів, обстоюваних автором у попередніх статтях. Залучаючи дані індоіранської мовної та культурної традиції, автор додатково аргументує власну позицію, ставить під сумнів традиційне тлумачення низки топонімів і гідронімів, аналізує методологічні підходи та перспективи розвитку вітчизняної ономастичної науки.

Ключові слова: С. Вербич, етимологія, ономастика, топонімія, гідронімія, індоіранські студії в ономастиці, методологія, тлумачення назв.

ЕЩЕ РАЗ О ПЕРСПЕКТИВАХ ИНДОИРАНСКИХ ОНОМАСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ (К ДИСКУССИИ ИСТОРИКА И ЛИНГВИСТА)

Сергей НАЛИВАЙКО

кандидат исторических наук,
старший научный сотрудник отдела украинской этнологии НИИУ

Аннотация. Статья является аналитическим ответом на критический отзыв С. Вербича, касающийся нескольких этимологий отечественных гидронимов, отстаиваемых автором в предыдущих статьях. Привлекая данные индоиранской языковой и культурной традиции, автор дополнительно аргументирует свою позицию, ставит под сомнение традиционное толкование ряда топонимов и гидронимов, анализирует методологические подходы и перспективы развития отечественной ономастической науки.

Ключевые слова: С. Вербич, этимология, ономастика, топонимия, гидронимия, индоиранские студии в ономастике, методология, толкование названий.

ONCE AGAIN ABOUT THE PERSPECTIVES OF INDO-IRANIAN ONOMASTIC STUDIES (REVISITING THE DISCUSSION BETWEEN THE HISTORIAN AND THE LINGUIST)

Serhii NALYVAIKO

Candidate of Historical Sciences,
senior research fellow of the Ukrainian Ethnology Department of RIUS

Annotation. The article is an analytical response to the critical review by S. Verbych on several etymologies of domestic hydronyms, advocated by the author in previous articles. Drawing on the data of Indo-Iranian linguistic and cultural tradition, the author further argues his position, calls into question the traditional interpretation of a number of toponyms and hydronyms, analyzes methodological approaches and prospects for the development of the national onomastic science.

Key words: S. Verbych, etymology, onomastics, toponymy, hydronymy, Indo-Iranian studies in onomastics, methodology, interpretation of names.

© Наливайко С.

У минулому випуску часопису «Українознавство» у рубриці «Дискусійна трибуна» було опубліковано відгук українського мовознавця, старшого наукового співробітника відділу ономастики Інституту української мови НАН України к. філол. н. Святослава Вербича [6] на дві статті, оприлюднені у попередніх числах цього видання [21; 22]. Вони стосувалися деяких питань вітчизняної гідронімії (йшлося, зокрема, про тлумачення назв Чорного й Азовського морів, а також по-тамоніма *Дніпро*), а крім того – деяких перспектив сучасних індоєвропейських ономастичних студій у дослідженні давньої історії.

Насамперед хочу висловити рецензенту вдячність за увагу до моїх статей і за його, хоч і безсуперечну, їх оцінку. Тепер дещо по суті відгуку. Основні претензії рецензента стосувалися неналежного, як на нього, дослідницького інструментарія автора у роботі з давньою ономастикою, зокрема «надто вільному поводженні з фонетикою», недостатністю обґрунтування фонетичних і словотвірних змін при тлумаченні згаданих назв, а також «нехтуванням аргументованих етимологій» згаданих гідронімів [6, с. 214–215]. Крім того, С. Вербич вказує на окремі огріхи в тексті [6, с. 214], а також звертає увагу на те, що деякі з наведених у розглядуваних статтях міркувань раніше вже висловлювалися у мовознавчій літературі [6, с. 215] (останню обставину, втім, я схильний розглядати як додаткову підтримку власній позиції). Назагал мої скромні дослідницькі спроби рецензент дипломатично розцінює як «небездоганні» [6, с. 214]. Вочевидь, таку оцінку слід сприймати як доволі високу на тлі, скажімо, нищівної критики тим же рецензентом численних етимологій

відомого українського мовознавця проф. К. Тищенка, де С. Вербич значно більш суворий у своїх судженнях, визнаючи їх відверто ненауковими та фантастичними [5, с. 54–55, 58, 64 та ін.].

Беручи до уваги зауваження, висловлені шановним рецензентом у згаданому відгуку, мушу, однак, звернути увагу і на певну його однобічність. І з огляду на надмірну лаконічність, і за переліком розглянутих питань, і за наведеною аргументацією він аж ніяк не претендує на комплексність, лише вибірково заторкуючи окремі, переважно малопринципові, моменти, на яких зупинилося око рецензента. Натомість С. Вербич фактично обійшов увагою визначальне питання про історичну спроможність запропонованих етимологій. Так, у відгуку зовсім нічого не було сказано про їхню семантичну складову та загальноісторичну аргументацію, не поставлене під сумнів твердження про фонетикометатезний характер назв *Данапріс* і *Бористен* (про що, як слушно зазначає рецензент, висловлювалися такі авторитети лінгвістичної науки, як В. Петров й О. Стрижак), не заперечені лінгвістично спроби нового тлумачення низки гідронімів на *Берез-*, печенізького найменування Дніпра *Варух* тощо. Як, зрештою, рецензент жодним словом не прохопився і про перспективи індоіранських (і зокрема індоарійських) студій у вітчизняній ономастиці, у чому полягала чи не основна ідея обох згаданих статей.

Взагалі складається враження, що відгук написаний ніби нашвидкуруч. Відсутній бодай якийсь висновок, а оповідь рецензента обривається на півслові: такий дослідницький хід можна розцінити швидше як небажання з певних причин робити узагальнення. Не все

гаразд і з посиланнями. Так, в «Етимологічному словнику слов'янських мов», до якого шановний рецензент спрямував автора за переконливішими етимологіями назв *Дніпро* і *Дністер*, на зазначених сторінках я не віднайшов зовсім нічого, що стосувалося б означеної теми [38, с. 182–183]. Не до кінця розібрався рецензент і у моменті з тлумаченням назви *Славутич*, приписавши мені її авторство, хоча у розглядуваному фрагменті я лише принагідно навів думки з цього приводу двох науковців, не приймаючи беззастережно жодної з них [22, с. 227]. Не цілком задовольнили мене й «універсальні» методологічні рекомендації С. Вербича про три визначальні складники ономастичного дослідження, регулярно повторювані ним від статті до статті [6, с. 214; 5, с. 50–51 та ін.]. Тож і сам відгук, на мій погляд, вийшов доволі поверховим, однобічним і позбавленим глибинного аналізу розглядуваної проблеми, без врахування потенційної значущості сказаного. Проте його автор, без сумніву, має право на власну позицію, яку я з інтересом і повагою сприймаю. Шкода лише, що у двох рецензованих статтях вочевидь не знайшлося зовсім нічого, що вартувало би бодай доброго слова рецензента.

Навряд чи подальше з'ясування мовознавчих та історичних деталей, згадуваних у зазначених вище статтях, буде цікавим читачеві. А оскільки міра фаховості і автора, і рецензента у розглядуваній проблемі лишається відкритою, очевидно, немає особливого сенсу надалі зациклюватися на обговоренні даного відгуку, хоча, забігаючи наперед, ми ще змушені будемо приділити йому трохи уваги наприкінці цієї статті. Натомість, користуючись зручною нагодою, що її

надав мені п. С. Вербич, виникла ідея піти до розгляду проблеми дещо ширше, а водночас і практичніше – а саме з погляду інструментарію ономастичних досліджень, змалювавши специфіку методологічних підходів мовознавця й історика до витлумачення давніх назв та проілюструвавши їх на конкретних прикладах. Тож цілком закономірно мій дослідницький інтерес поширився і на наукову діяльність С. Вербича, з якою я, визнаю, досі знайомий не був і де, вочевидь, мені вартувало пошукати прикладів практичного втілення зазначених у відгуку методологічних рекомендацій. Тож запрошую і поважного читача докладніше поміркувати на цю тему, а принагідно й поговорити про загальні перспективи вітчизняних ономастичних студій.

Отже, С. Вербич у своєму баченні методологічних засад ономастичних досліджень виходить з тези про те, що для етимологічних студій надзвичайно важливо враховувати всі ланки реконструкції праформи слова – фонетичну, словотвірну й семантичну, а для *лінгвістичних* (курсив С. Вербича. – С. Н.) висновків про походження власної назви визначальну роль відіграє саме обґрунтування звукової будови лексеми (з'ясування фонетичних закономірностей її розвитку) та визначення її словотвірної моделі [5, с. 214]. Не виключаю, що з погляду завдань *лінгвістичної науки* (курсив мій. – С. Н.) шановний рецензент справді має рацію. Натомість з погляду категорій історичного знання значно важливіша не лінгвістична переконливість певної етимології, а *наукова спроможність її в цілому* (курсив мій. – С. Н.). Ці речі слід розрізняти. Адже, як ми покажемо нижче, лінгвістична «переконливість»

певної етимології у багатьох випадках зовсім не рівнозначна вдалій етимологізації назви, так само як і відсутність переконливого лінгвістичного обґрунтування не визначає автоматично хибності етимології. Буває й так, що з огляду на обставини об'єктивного ґатунку (обмеженість наших знань з історії давніх мов, відсутність фіксації певної лексеми у лексикографічних пам'ятках, брак кваліфікованих наукових кадрів, хибність вихідних методологічних засад тощо) на певному етапі розвитку науки не видається за можливе аргументовано підтвердити певне дослідницьке припущення, хоча воно й вірне у своїй основі. Так свого часу трапилося, зокрема, із загадковим терміном *ΣΑΣΤΗΡ* (*састер*) «Херсонеської присяги» (бл. III ст. до н. е.), що, попри непоодинокі намагання дослідників з'ясувати його значення, наближуючи до наявних давньогрецьких понять і термінів (і навіть виправляючи заради цього текст документа!), понад століття лишалося єдиним невитлумаченим словом у тексті «Присяги». Аж доки наприкінці XX ст. мовознавець і дослідник індоарійських мовних старожитностей у Північному Надчорномор'ї акад. О. Трубачов не віднайшов відповідь там, де його попередники її навіть не шукали, співвіднівши загадковий термін з індоар. *śāstrá-* – «священні тексти», «релігійний звід» [34, с. 105; 39, с. 1069]. Хоча проникливий В. Латишев іще на початку століття передбачав саме таку його етимологію, виходячи лише з контексту «Присяги» [16, с. 142, 163 і наст.].

Закономірно, що історик, звертаючись до проблеми етимологізації ономастики, оперує сукупністю критеріїв і підходів, які багато в чому відмінні від тих, що ними послуговується мовознавець.

Як видно, для мовознавця етимологізація певної назви у більшості випадків – самодостатня річ. Йому достатньо реконструювати праформу слова, доповнивши її більш-менш переконливим тлумаченням, або ж просто перерахувати колісь і кимось висловлені з цього приводу версії, приєднавшись до котроїсь із них – і питання вичерпане. Водночас для історика-синтетика важливий не лише сам факт етимологізації певної назви: його науковий інтерес і наукова відповідальність полягають у тому, аби використати конкретну обґрунтовану етимологію (на практиці – сукупність етимологій) як аргумент для ширших висновків історичного ґатунку. Інакше кажучи, етимологізована назва здобуває цінність в очах історика лише тоді, коли вона з суто лінгвістичної «речі у собі» перетворюється на складову аргументації історичної гіпотези, коли вона на рівних із даними інших спеціальних історичних дисциплін залучається до системи історичної аргументації. Отже, кожна надійна етимологія має здобути власне місце не лише у структурі ономастичної науки, але й у структурі історичного знання, формуючи переконливу картину етнокультурних процесів у давню добу.

Тож історик, хоч переважно і не продукує власних етимологій (хоча такий варіант не виключений), водночас не має права некритично брати на віру пропонувані мовознавцями етимології (тим більше, коли серед самих мовознавців часто немає консенсусу з певного приводу). Щоб читач міг уявити собі розкид думок і підходів, у статті про Дніпро я свідомо навів з десятків гіпотез авторитетних дослідників-мовознавців, кожен із яких запропонував власне, відмінне від інших тлумачення назви *Дніпро* [22,

с. 223–224]. Хотілося б поцікавитися: кому з шановних мовознавців я як історик маю вірити на слово і чиї побудови сприймати як методологічно коректні? Відповідь очевидна: спираючись на дані суміжних дисциплін і послуговуючись сукупністю вироблених історичною наукою критеріїв, історик має власноруч проаналізувати наявні етимології, обираючи найбільш вартісні та відсіюючи історично неспроможні, а можливо, й запропонувати власний варіант розв'язання проблеми, який мовознавці не завжди здатні розгледіти внаслідок власної вужчої наукової спеціалізації.

Слід враховувати і той важливий момент, що правильне тлумачення назви часто ускладнене чи й неможливе без достовірного уявлення про етнокультурні процеси у певному регіоні й у певний історичний період, коли постала ця назва. Чи можна вести мову про адекватне тлумачення ономастики регіону, коли історична картина розглядуваної доби характеризується у праці дослідника-мовознавця таким чином: «Становлення гідронімікону Середньої Наддністрянщини відбувалося в складних історичних умовах, що характеризувалися короткочасними і тривалими контактами місцевого населення з генетично спорідненими й неспорідненими етносами» [4, с. 5]? Водночас наше уявлення про історичну, етнічну, культурну й мовну історію регіону не в останню чергу визначається саме специфікою наявних етимологій, причому у багатьох випадках лінгвістичні аргументи виявляються вирішальними у формуванні загальної картини етнокультурних процесів (коли певна назва тлумачиться як готська, іранська, кельтська тощо, обумовлюючи й відповідні історичні конструкції та

схеми). Крім того, не секрет, що і до установлення схеми давньої вітчизняної етнічної історії, і до численних наявних етимологій існують серйозні застереження [23, с. 42–51], тож і питання етимологізації давньої ономастики у цій ситуації вимагає особливої відповідальності, обережності та певної «гнучкості» дослідника, що має відмовитися від надмірної однозначності та безапеляційності у своїх поглядах і твердженнях, бути в курсі новітніх досягнень суміжних історичних дисциплін і водночас бути відкритим до альтернативних тлумачень, навіть якщо вони й розходяться з його особистим баченням.

Для дослідника, який спеціалізується на етимологізації онімної лексики, вважає С. Вербич, особливо важливо детально вивчити мовну історію регіону, у якому постала та чи інша назва, й порівняти аналізований онім із формально подібними назвами не лише суміжних слов'янських регіонів, але й несуміжних, мовці яких у недалекому чи далекому минулому перебували в тій місцевості, де зафіксовано досліджувану назву (назви) [5, с. 51]. Крім того, в процесі етимологізування лексики, вважає дослідник, важливо дотримуватися так званого «принципу самобутності», тлумачачи слово насамперед як питоме, а вже тоді – як запозичене [5, с. 69]. Важко не погодитися з такими твердженнями шановного рецензента. Але чому ж він сам не чинить так, як закликає? Адже цілком очевидна архаїчність значної частини гідронімії Східної Європи вкупі з незаперечним фактом перебування тут у віддалений історичний період предків майбутніх носіїв індоіранських мов (що підтверджується, зокрема, матеріалами сучасних ДНК-генеалогічних досліджень), як і

численні слов'янсько-індоарійські гідронімі, топонімі, антропонімі паралелі, про які неодноразово йшлося у вітчизняному й зарубіжному мовознавстві [18–20; 34], закономірно змушують звернути увагу на індоіранську мовну й культурну традицію як власне питому й самобутню на східноєвропейських теренах.

Водночас численні індоарійські мовні факти на теренах Східної Європи вітчизняна ономастична наука навіть не заперечує – вона їх просто ігнорує. Мені, до слова, невідомо, щоб хтось із науковців відділу ономастики Інституту української мови НАН України – «ядра» української академічної ономастики, де зосереджена основна емпірична й теоретична база українського назвознавства» [7, с. 77] – бодай якось відреагував на факт існування шести (!) монографій українського мовознавця й індолога Степана Наливайка, присвячених напрямку, який О. Трубачов означив своєю працею як «*Indoarica* у Північному Надчорномор'ї» [34]. Дивно, але вже традиційне звернення сучасних мовознавців до давньоіранської мовної традиції чомусь досі не викликало природної потреби звернутися до лінгвістичного спадку їхніх найближчих мовних родичів – праіндійців. Так, К. Тищенко у своїй праці виокремлює три «етномовні історії з часів прадавньої України» – найістотнішу кельтську, далі готську й іранську [32, с. 25]. С. Вербич запитує: а де ж балтійський, іллірійський, фракійський сліди [5, с. 57]? Я ж, у свою чергу, звертаюся до обох шановних дослідників: а де, панове мовознавці, індоарійський «слід» (насправді ж – повноцінний мовний субстрат)? Що за подвійні стандарти в мовознавстві? А тим часом, як ще кілька десятиліть тому прогностично

вказував непохитний авторитет вітчизняного мовознавства О. Стрижак, «сучасна наука, очевидно, ще до кінця не збагнула як грандіозності, так і сміливості тих так званих індоарійських лінгвістичних (і не тільки!) проблем Північного Причорномор'я, які щойно встали на весь зріст перед численними дослідниками його старовини» [31, с. 12]. На жаль, ці ключові слова й досі лишаються непочутими...

Для кращого розуміння й ілюстрування сказаного наведені нижче альтернативні етимології кількох десятків топонімів і гідронімів, що їх я віднайшов серед наукового доробку С. Вербича та його колег-мовознавців і на основі яких спробую показати, що т. зв. «методологія ономастичних досліджень», про яку ми іноді сперечаємося «в теорії», на практиці часто перетворюється на цілковиту методологічну фікцію. Зауважимо, що ми не розрізнятимемо тут власні етимології рецензента чи ті, що він їх розділяє або на які посилається, бо в методологічному розумінні це, по суті, те саме. Будемо вважати, що всі вони відповідають науковій методології, відстоюваній рецензентом у його численних статтях.

Почнемо, для прикладу, з топоніма *Хотин* (літоп. *Хотень*), який поважний рецензент, як на нас, аж надто прямолінійно і цілком у душі «народної етимології» зводить до слов. «хотіти» (*Хотѣнь* < *хот-* < *хотіти* < прасл. *xotěti) [5, с. 53]. Певно, у такому разі надмірна «очевидність» лінгвістичної аргументації при відсутності прийнятної альтернативи переважила закономірний і вкрай істотний сумнів щодо семантичного аспекту пропонованої етимології. Тим не менше прийнятна альтернатива існує. За свідченням джерел, розміщене на

високому правому березі Дністра, місто Хотин здавна відігравало важливу стратегічну роль, а про фортецю (спершу дерев'яну), що існувала тут, відомо ще принаймні за часів Руської держави. Тож цілком закономірно нашу увагу привертає індоар. *kota* – «укріплення», «фортеця» [39, с. 312], відбите, зокрема, у назвах п'яти печенізьких фортець на Дністрі, що їх у IX ст. наводить Костянтин Порфирогенет (*De adm. imp.*, 37) (усі вони мають компонент *-ката*). У такому разі назва *Хотин*, оформлена від основи *kota* суфіксально, тлумачиться як «Фортечин» і виявляється семантичним відповідником сусідньої назви *Кам'янець* (суч. Кам'янець-Подільський на р. Смотрич, пор. д.-укр. *каменец* «фортеця»), що також відомий своїми фортифікаційними спорудами. Сюди ж, очевидно, слід віднести й назву *Хотів* на Київщині: тут на високому плато площею близько 31 га між сучасними Хотовом і Феофанією існувало добре укріплене скіфське *Хотівське городище* VI–III ст. до н. е., досліджене у 1965–1967 рр. науковцями Інституту археології НАН України [25]. Залишки городища, коріння якого сягає доби бронзи, виявлене й поблизу *Хотянівки* на Київщині. У зв'язку з індоар. *kota* характерною видається й назва козацької фортеці *Кодак*, розташованої поблизу першого Дніпрового порога.

Прикметно, що індоар. *kota* «фортеця» має низку синонімів, деякі з яких і собі відбиті в українській топонімії. Так, індоар. *pur-* «місто» [39, с. 635] на слов'янському ґрунті представлено як *-ніль* (пор. д.-грец. *polis*) і відбите в назвах на кшталт *Мироніль*, *Костоніль* тощо. Індоар. *stha-* «місце», «місцевість» [39, с. 1262] бачимо в українських назвах на *-ща* (*Тараща*, *Гоща* та ін.).

Інший важливий індоарійський термін – *var, vara* – сходиться до дієслівної основи зі значенням «обгороджувати, захищати» [39, с. 921] (пор. укр. *обвóрити*, *обвóритися* «обгородити», а також *обóра*, *обвóра*, *вóр'я* «огорожа») [29, с. 4]. Він присутній, зокрема, у давній назві Ужгорода – *Унгвар*, назві *Сквира* на Київщині, де початкове *Ск-* – залишок первісного індоіран. *śak-śaka* «дужий, міцний, могутній» [39, с. 921], а *-вира* (індоар., авест. *vara*) «твердиня, фортеця» (у давні часи місто мало цитадель і було обнесене земляним валом), а також, імовірно, назвах *Пустоварівка*, *Варин*, *Заворичі*, *Бровари* тощо. Ймовірно, до цього семантичного кола назв слід віднести і назву *Самбор/Самбір*, яку С. Вербич не надто переконливо, як на нас, зводить до слов'янської дериваційної моделі від антропоніма *Самборъ* (із компонентами *сам-* і *бор* – з «боротися») [5, с. 64].

Так само непереконливими, на наш погляд, є традиційні тлумачення топонімів *Переяслав* на Київщині (назву міста найчастіше виводять від словосполучення «перейти славу», обґрунтовуючи це народноетимологічною легендою), *Борислав* на Львівщині (від «який славно бореться» чи «славні бори»), *Богуслав* на Черкащині (від «Бога славлячий» чи «славний, як Бог»). Індоарійські мови, як і слов'янські, добре знають термін *śrávas/слава* [39, с. 1097], тож тлумачення другого компонента цих складених назв сумнівів не викликає. Що ж до перших компонентів, то терміни *pári (párya)*, *bhūri*, *bahú* у санскриті синоніми й означають «багато», «дуже», «надзвичайно», «винятково» [39, с. 591, 764, 724]. Тож і назви усіх трьох згаданих українських міст – *Переяслав*, *Борислав*, *Богуслав* – тлумачаться однаково – «Багатославний»,

«Велеславний», «Преславний» [19, с. 42–43, 199–200].

В одній зі статей С. Вербич згадує наявну у записах деяких причорноморських гідронімів назву *Оврад-Дівка* (у польському джерелі *Owrad-diewka*) [5, с. 59]. Акад. О. Трубачов з цього приводу зазначав, що термін *Оврад* «очевидно неслов'янського походження», порівнюючи його, з одного боку, з назвою вододільної височини – *Авратинська вись*, а з іншого – з гідронімом Середньої Наддніпрянщини *Ховратка/Хаврадка* [35, с. 94, 126, 260]. І. Добродомов слідом за О. Трубачовим припускав, що обидва компоненти цієї назви мають розглядатися як різномовні синоніми [12, с. 97]. Що ж до С. Вербича, то він у цьому питанні солідаризується із більш ніж сумнівним поясненням Л. Масенко, що вважала згадану назву польським перекрученням російського номенклатурного терміна «овраг», який, у свою чергу, виступає писемним еквівалентом місцевого географічного терміна «балка» (балка *Дівка*) [5, с. 59]. Такий підхід, коли дослідник на власний розсуд змінює «неправильну» букву у непрозорій давній назві, навряд чи може вважатися відповідним методології ономастичних досліджень. Що стосується другого компонента згаданої назви, то і тут С. Вербич приєднується до не надто вдалого припущення Ю. Карпенка, згідно з яким елемент *Дівка* являє собою фонетично вторинну форму від умовного *Долька, що розвинулося в *Ділка* > *Дівка* з апелятивом *діл* (*дол*) «низовина» в основі [9, с. 30]. Втім залучення індоіранського матеріалу дає змогу обійтися без цих надмірних припущень. Бо ж д.-іран. і суч. інд. *ourat* якраз і означає «жінка», «дівка» [39, с. 239] (пор. також

побутування близького терміна з аналогічною семантикою в арабській мові і т. зв. огузьких тюркських мовах) [12, с. 97]. Тож у випадку з назвою *Оврад-Дівка* йдеться, вочевидь, не про перекручення географічного терміна, а про подвійну назву, де друга частина складеного етимона є лише слов'янським перекладом давнішої місцевої назви. Подібну ситуацію маємо, наприклад, із гідронімом *Кам'яна Осмонька* у Верхньому Подніпров'ї, де перший компонент виявляється слов'янською калькою з індоіран. *aštan* – «камінь» [33, с. 222, 224; 39, с. 112] (пор. індоар. гідронім *Ашманвати*, досл. «Кам'яновиця», де індоар. суфікс *-vati* тотожний укр. суфіксу *-виця, -водка, -ватка*). Відтак до розряду «камінних» назв слід віднести й численні вітчизняні гідроніми *Єсмань, Есмань, Османь, Ясмань, Єшман*, як і численні *Ташлики* (від тюрк. *taş* – «камінь») [30, с. 236].

Отже, далеко не завжди навіть, здавалося б, цілковито очевидні й лінгвістично бездоганні етимології є виправданими. Як ще один приклад вкажемо на сукупність гідронімів на *Горох-* (*Горохувата, Горохуватка* тощо) [30, с. 151], назви яких сучасні мовознавці цілком передбачувано зводять до назви однойменної польової рослини [17, с. 163]. Хоча ще наприкінці ХІХ ст. М. Андрієвський висловив цілком слушне міркування, що постання гідронімів від назв культурних рослин не відповідає їх типологічним ознакам, що у переважній більшості це адаптація, переосмислення певного давнього слова чи назви, що стало незрозумілим [1, с. 34]. Світло на семантику згаданих назв вкотре проливає індоіранська традиція. *Сарасвати* – знаменита річка арійського епосу – має

як відповідника д.-іран. *Харахвайті*, де індоар. *sáras-* (д.-іран. *harah-*) має кілька значень. Одне з них – «вода» [39, с. 1182], що сходить до дієслівної основи *sār/sṛi* «текти, плинути» [39, с. 1208]. Інше – «лебідь», «журавель» [39, с. 1209]. В останньому випадку назва *Горохуватка* тлумачиться як «Журавлина», «Журавиця» (де *vati-*, як уже йшлося, суфікс, тотожний укр. *-виця*, пор. *Нарастовиця*, *Паровиця* тощо) і може бути включена до низки «журавлиних» назв на теренах Давньої України, що доповнюється й відчутним «журавлиним» пластом у віруваннях давнього індоєвропейського населення регіону (С. Вербич, щоправда, вважає малоімовірним зв'язок гідроніма *Журавка* з апелятивом *журавка* і припускає її первісну форму *Журовка*, похідну від незасвідченого *Джуровка < *джурити*, *дзюрити* «текти струмком» [3, с. 50]). За Плінієм (NH, IV), у землі скіфів-орачів було відоме й місто *Геранія* – «Журавлине», що його самі скіфи називали *Какитон* або *Канкитон*; місцевість під назвою *Канкит* згадана і в ольвійському декреті на честь Протогена. Означені назви цілком переконливо пов'язуються з індоар. *kaṅká* – «журавель», «чапля» [39, с. 242] (пор. у зв'язку з цим гідронім *Конка*). Навряд чи випадково саме притоку з назвою *Горохуватка* (*Оріхуватка*) має і київська річка *Либідь*, назва якої й собі виявляє виразну «журавлину» семантику.

Інший індоарійський термін на означення журавля або чаплі – *baka*, *bakota* [39, с. 719], а також *bagla* з тим самим значенням, утворено від *baka* за допомогою суфікса *-la*. Тож цілком імовірно, що саме «журавлину» семантику слід вбачати і в назвах гідронімів *Бака*, *Бакова*, *Бакай*, *Бакайка*, *Бакайчиха* у

басейнах Дніпра, Сіверського Дінця, Південного Бугу й Азовського моря, в Криму [30, с. 30]. Назву *Бакота* має притока Дністра на Хмельниччині, де засвідчено річку й населені пункти *Баглаї* [30, с. 28, 31] (С. Вербич пов'язує назву *Бакота* з укр. *бовкати*, *дзвонити* із звуконаслідувальною семантикою [4, с. 12]). Прикметно, що часто-густо назви на *Бак-* сусідять із назвами, пов'язаними зі словами «журавель» або «чапля» – р. *Чапля* і р. *Бакай* у басейні Південного Бугу; р. *Бакай* і болото *Журавка*, р. *Бакайка* і болото *Чаплинка*, яр *Бакай* і болото *Чаплинка* – у басейні Сіверського Дінця; р. *Бакай* і болото *Чаплинка*, р. *Бака* і болото *Чаплина* – у басейні Дніпра тощо [30, с. 30, 200, 370–371, 545, 601 та ін.]. Особливо показовою є наявність гідроніма *Журавський Бак* у водозборі Дніпра [30, с. 200], що засвідчує слухність пов'язування назв на *Бак-* в Україні з індоар. *baka* та хінді *bagla/bakla* – «журавель», «чапля».

У класика української літератури О. Гончара є оповідання з поетичною й дещо незвичною назвою – «Чари-комиші». Йдеться про реальний гідронімний об'єкт поблизу с. Лобойківка на Дніпропетровщині, де серед високих комишів і заростей рогами ще в середині ХХ ст. існувало мальовниче озеро із загадковою подвійною назвою. На карті поч. ХХ ст. воно позначене як оз. *Царі-Комиші*, хоча найчастіше дослідники тлумачили її як «Жовті комиші», пов'язуючи з тюрк. *sari* «жовтий» [15, с. 577–578]. Втім до жодного з цих значень, як, зрештою, і до чарів, чаклунства, ця назва не має стосунку, а сусідкування обох елементів назви, як це переважно й буває, зовсім не випадкове. Адже *sará*, *sárya* у санскриті якраз і означає «очерет», «комиш» [39,

с. 1056–1057]. Вочевидь, саме з цим терміном пов'язана й назва сусіднього смт *Царичанка* (в О. Гончара – *Чаричанка*, *Чаричанський шлях*) [15, с. 578]. Річки з назвами Шарка, Шарівка, Шаринка, Шарай, Шарапан, Шараварівка відомі в різних регіонах України [30, с. 618]. А оскільки саме з очерету робилися стріли, то з часом це слово прибрало й значення «стріла» [39, с. 1056]. Показово, що на тій самій Дніпропетровщині є дві річки Шарай, а неподалік – річка Стрільцева; на Харківщині – річка Шарівка і поруч – річка Стрелиця; у басейні Сіверського Дінця – болото *Стрільцьке*, а поруч – річка Комишна [30, с. 266, 534, 618]. Тож і козацькі, й сучасні українські прізвиська *Шарій*, *Шаравара*, *Шарварок*, *Шарварко* можуть пояснюватися в світлі індоар. *śarā* – «стріла», *śarāvāra* – «сагайдак» [39, с. 1056], тим більше що українцям добре знайоме і прізвисько *Сагайдак*, а особливо – *Сагайдачний*.

Точкою відліку для наступної етимологічної замальовки візьмемо потамонім *Калатура* на Івано-Франківщині, яку часто тлумачать як «Коло тура», «Біла тура» (? – С. Н.) [36, с. 61–66]. Натомість є вагомі підстави вважати, що *коло* тут – трансформоване індоар. *kāla* «чорний, темний» [39, с. 277], а ідея «чорноти», «темноти» закладена у низці вітчизняних топонімів і гідронімів, що сходять до первісних уявлень індоєвропейців про дихотомічну будову світу. Йдеться, зокрема, про річку *Калабаня* на тій же Івано-Франківщині (Долинський р-н), назва якої у такому разі означає «Чорноводка» або «Чорнорічка», де *кала* споріднене з індоар. *kāla* «чорний, темний», а *баня* – з індоар. *raṇi* «вода, річка» [39, с. 613], відбите як *бань-пань-пінь* у назвах *Кубань*, *Гіпаніс*, *Ірпінь*

тощо (пор. також численні *Пині* на Закарпатті) [30, с. 421]. «Темну» семантику, вочевидь, слід вбачати і в назві *Коломия* (нині райцентр на Івано-Франківщині) на лівому березі Прута, при впадінні в неї річки *Коломийки* (бас. Дунаю), при тому що тут і *Чорнорічка*, *Чорна Річка*, *Чорний Потік*, *Чорна Поточина*, *Чорногірчик*, *Чорногорець*, *Чернівці*, *Чорне місто*, *Чорногора*, *Чорний Черемош*, *Чорна Тиса* та ін. [39, с. 611–613]. Так само численні назви на *Сам-* є підстави пов'язати з індоар. *śūā́tā* – «темний» [39, с. 1094]. Зокрема, в Україні маємо гідроніми *Самвода* (бас. Південного Бугу), *Саморічка*, ручай *Самбір* (на Сумщині), *Сейм*, *Сума* тощо [30, с. 485, 486, 493, 539]. Прикметно, що річки з назвою *Темна* особливо поширені в басейнах Дніпра, Дністра й Південного Бугу, тобто там, де найбільше й гідронімів на *Сам* [30, с. 557]. Сказане, імовірно, стосується і згаданого топоніма *Самбір*, який, виходячи з міркувань, висловлених вище, можна тлумачити як «Чорне місто», «Чорна фортеця». До індоар. *śūā́tā* – «темний» сходять і санскр. *śūā́tal* (*ш'ямаль*) на означення великої чорної бджоли, що проливає світло й на загадкове укр. *джміль* (*чміль*).

Назву *Гіпаніс* (таквантичні часи означувалася р. Кубань, а також однойменне місто у її низів'ях) дослідники найчастіше зводили до д.-грец. *hippos* «кінь», тож більшість коментаторів перекладали цю назву як «Кінська річка». Л. Гулієва, на пояснення якої посилається С. Вербич, допускає вільний переклад цього гідроніма як «велика, сильна, буйна річка», мотивуючи його бурхливим характером течії і проводячи паралель з карач.-балк. *кьобхан* «сказана», «яка мчить, немов кінь» [11, с. 63]. Таке тлумачення видається штучним вже тому,

що топонімічний «двійник» Кубані Південний Буг (також *Гіпаніс*, за Геродотом (Hist., IV, 52)) має спокійний рівнинний характер течії. Очевидно, в даному разі слід погодитися з В. Ніконовим, що д.-грец. *Гіпаніс* є усього лише переосмисленням назви, що існувала на Кавказі, за зовні подібним давньогрецьким словом, причому сучасна форма гідроніма *Кубань* у такому разі має бути ближчою до первісної назви, ніж штучно спотворене та наближене до реалій давньогрецької мови *Гіпаніс* [24, с. 131]. Вище ми вже звертали увагу на індоар. *pani* – «вода», що, ймовірно, і формує другий компонент згаданої назви. Прикметно, що адигейський варіант назви Кубані – *Псижь*, зафіксований у нартському епосі, а також низці античних джерел, споріднений з адиг. *пси* – «вода», «річка», і.-е. **apa* «вода», індоар. *apsa*, *apsu* «те саме» [39, с. 23, 47] (пор. у цьому контексті назви *Апша*, *Апишиця*, *Псел*, *Псло* і под.). Прикметно, що, відсилаючи мене до тлумачення Л. Гулієвої, сам С. Вербич тлумачить гідронім *Кубань* (у бас. Верхнього Дністра) інакше, а саме як фонетично трансформовану форму *Кубань* < *Кувбань* < *Ковбань*, зближуючи її з укр. діал. *кубан'а* «русло річки», *ковбан'а* «вир у річці», блр. діал. *кубаня* «вибоїна» < прасл. **kьlbanā*, не здійснюючи, втім, словотвірного аналізу згаданих термінів [2, с. 42; 5, с. 57–58].

Окрім згаданих вище апелятивів *pani*, *apsu* «вода», індоарійські мови знають низку термінів з аналогічним значенням і собі відбитих у назвах гідронімичних об'єктів України. Йдеться, зокрема, про індоар. *var* «вода», представлене у низці назв на *Вар-*, *Вер-*, *Вор-* (*Вара*, *Варивода*, *Вариводка*, *Верна*, *Верепінь*, *Верепуть*, *Ворскла* тощо) [30, с. 82, 96–98].

Як, до речі, і в апелятиві *верба* – етимологічно «та, що п'є воду» (пор. індоар. *var* «вода» + *pa* «той, що п'є») [39, с. 573], що якнайкраще відбиває специфіку цієї водолюбної рослини та її зв'язок із водою («де верба, там і вода», – каже прислів'я). Індоар. *jala* «вода» представлено у численних гідронімах півдня України – *Аджалик*, *Джалар*, *Джолман*, *Суджилка* тощо [39, с. 168, 169, 343], а також у назвах *Жалюнь*, *Желань*, *Желеменів*, *Желем'янка* (щодо останньої назви пор. припущення С. Вербича про її походження від і.-е. **gel*, слов. **žel-*, **žbl-* «різати», «сікти» або «стискати», «здавлювати») [4, с. 61]. Гідронім *Омбиш* співвідноситься з індоар. *ambu*, *amba* «вода» [39, с. 83]. Чимало українських гідронімів виявляють зв'язок з індоар. *sarit* «потік, ріка», *sara* «струмок», *saras* «озеро, ставок, водойма», що сходять до дієслівної основи *sar* «текти, бігти, плинути, струменіти» [39, с. 1182]. Індоар. *sar* має і форми *sri*, *sṛ* [39, с. 1244], яким на слов'янському ґрунті відповідає *стр* (пор. *струмок*), рясно відбиті в українській гідронімії: *Серет*, *Серетель*, *Дністер*, *Остер*, *Стрий*, *Стрипа*, *Стир*, *Стривігор*, *Стримба* тощо.

Важко погодитися зі С. Вербичем і в тому, що з погляду логіки зв'язок гідронімів *Самець* із апелятивом *самець* «особина чоловічої статі у тварин, комах» невиправданий і мотивований гідрографічним терміном *самець* (щоправда, без вказівки на мотиваційну ознаку семантики основи) [4, с. 135]. Бо якщо й шукати відповідь на це питання з погляду формальної логіки, то в кожному разі з погляду логіки та світосприйняття давньої людини, не сучасника. Водночас, як впливає з численних відомостей про світоглядні уявлення індоєвропейців,

цей зв'язок не лише існував, але й був одним із найбільш значущих у віруваннях індоєвропейських народів. Раніше ми спеціально звертали увагу на давній семантичний зв'язок понять «самець» і «вода», причому в індоарійській мовній і культурній традиції поняття «бик», «самець» і «волога», вода», дощ» є не лише семантично близькими, а й мовно спорідненими термінами [21, с. 66]. Не випадково численні давні та сучасні українські і загалом східноєвропейські гідроніми засвідчують свою «водяну» і водночас «самцеву» семантику, утворені від індоіранських основ *go, var, ukshan/uhshan, ustra/ushtra/uhra, aper, vrish/ros* тощо. Беручи до уваги кількість таких назв, певно, не буде перебільшенням сказати, що «самцеві» найменування у східноєвропейській гідронімії не лише виявляють характер типології, але й значною мірою формують систему макрогідронімії Північного Надчорномор'я.

Закономірно, первісне значення значної частини цих назв поступово стерлося, забулося. Багато з них були згодом по-новому осмислені під впливом іранських, слов'янських, тюркських мов. Зокрема, є підстави вважати, що індоіран. *ukshan/uhshan* – «бик» під впливом авест. *axsaēna*, осет. *æxšīn* – «синій» зазнало семантичної трансформації, внаслідок чого постала низка слов'янських гідронімів на Син- (пор., для прикладу, геродотів Ексампай, отожнюваний із суч. р. Синюха). Подібний процес, схоже, відбувся і з означенням Чорного моря, внаслідок чого первісне *Pantha ukšan* трансформувалося спершу у д.-грец. Πόντος Ἄξενος, а згодом – і на Πόντος Εὐξεινός [21, с. 66]. «Самцева» семантика, як ішлося

в одній із рецензованих статей, закладена і в назві Данапер-Дніпро, і в його печенізькому найменуванні Варух (пор. індоар. *varah*, д.-іран. *varaz* «кабан», «вепр») [22, с. 225], як, імовірно, і в численних гідронімах басейну Верхнього Дніпра на Берез-, Береж-, Берш-, Береш-. В усякому разі, таке тлумачення назв Березань, Березина та под. видається нам значно більше вмотивованим, аніж, скажімо, версія С. Вербича, що посилається на незасвідчений джерельно апелює на *березань, можливо, споріднений із серб. *брез, брезан* «з білою шерстю», та штучно викривлює семантичне наповнення терміна до значення «біла, прозора, чиста річка» [3, с. 18].

Наведені приклади можна множити й далі, проте це виходить за межі завдань цієї статті. Зрештою, ми свідомо не обмежилися одним або кількома прикладами, які могли б видатися нехарактерними, випадковими. На сьогодні мовознавча наука має у своєму розпорядженні сотні й тисячі індоіранських етимологій вітчизняної і загалом східноєвропейської ономастики [19], які годі заперечити, але які, як виявляється, все ще можна зігнорувати. Видається, саме незнання індоіранської традиції, а відтак – і недостатнє розуміння можливостей залучення цих даних до наукового дослідження і надалі зумовлюють численні мовознавчі непорозуміння, про деякі з яких ішлося вище. Як завершальну ілюстрацію до сказаного згадаємо ще один досить відомий казус, вже не лише суто лінгвістичний, але й історичний. Так, з легкої руки сучасних істориків і мовознавців Діва-Обида «Слова о полку Ігоревім» постала як символ розбрату, кривди та смутку; щоправда,

що саме мав означати цей образ «Слова», переконливо пояснити так і не вдалося. Насправді ж компонент *обида* тут споріднений з індоар. *apida* – «коруна» [39, с. 143], тож Діва-Обида = Діва-Апіда = «Діва у короні». Йдеться про образ Богородиці – хранительки і берегині міста, відомої ще з часів Херсонеса Таврійського (літописного Корсуня) та його богині Діви, прикрашеної т. зв. баштовою короною, що своїми обрисами нагадувала зубчасті фортечні мури [18, с. 339–340] (пор. у зв'язку з цим Влахернську Божу матір, охоронницю стін Візантії, що мала й ім'я Баштової Божої матері) [26, с. 93]. Зовсім не випадково «Слово о полку Ігоревім» завершується оповіддю про те, як князь Ігор після повернення з походу відвідав храм Богородиці Пирогощі на Подолі, де термін *Пирогоща* є лише руським варіантом д.-грец. *πυρωτίσσα* (*pirōtissa*), що й означає «Баштова».

Отже, підсумовуючи сказане вище, мусимо констатувати, що етимологічні побудови у вітчизняному мовознавстві, незалежно від декларативних тез про дотримання методологічних підходів, у більшості випадків лишаються вкрай однобічними, суб'єктивними і в кожному разі залежать від розуміння і дотримання цих вимог конкретним дослідником. Інша біда нашої гуманітаристики (однаковою мірою і мовознавства, й історії) полягає в тому, що наукова аргументація часто зводиться до некритичного посилення на авторитети, на колись і кимось висловлені судження, а зовсім не на факти, аргументи, свідчення джерел. Закономірний наслідок цього – численні необґрунтовані, а часто й просто хибні етимології вітчизняної ономастики.

Тож іноді слід просто визначитися, що в даному разі важливіше – дотримання якихось «ідеальних» методологічних рекомендацій, якими мовознавці часто дорікають «зайдам-історикам» і які, як ми вже мали змогу переконатися, зовсім не гарантують переконливої етимологізації назв, чи реальна перспектива спільними зусиллями вийти із зачарованого кола ономастичних проблем. Звісно, можна й надалі борсатися у мовознавчих нюансах, займатися лінгвістичною еквілібристикою, з'ясовуючи можливість і вірогідність певної фонетичної трансформації, тоді як сукупність наявних наукових даних і поза цими міркуваннями здатна сформувати якщо не остаточну, то принаймні задовільну відповідь на поставлене питання.

В кожному разі індоарійські етимології низки топонімів і гідронімів, наведені у цій статті, мені як історика за сукупністю аргументів видаються значно більш переконливими порівняно з тими, що їх відстоює, зокрема, шановний рецензент. Їхня істотна перевага полягає і в тому, що вони відповідають одному з визначальних принципів ономастичних досліджень, а саме пояснюються не поодинокі, а в сукупності взаємопов'язані назви, виявляючи численні відповідності в індоіранській мовній і культурній традиції, що, у свою чергу, цілковито узгоджується із сучасним станом історичного знання, наявною картиною етнокультурних процесів у Східній Європі у давню добу.

Втім фах і досвід науковця не дають мені змоги бути тут надміру категоричним. Як і кожен притомний дослідник, я цілком припускаю, що не всі мої міркування можуть виявитися достовірними, і я з вдячністю прийму будь-яку

переконливішу аргументацію, навіть якщо вона буде розходитися з тією позицією, що я її відстоював раніше. Водночас, зі свого боку, пропоную і колегам-мовознавцям нетривіальне завдання – дати об'єктивну наукову оцінку фактам, викладеним у цій статті, рецензованих двох статтях, як і численним іншим індоарійським етимологіям вітчизняної ономастики, і або суворо науково заперечити їх, або ж спробувати зробити те, що мені як історика в наслідок моєї суто історичної освіти зробити дещо складніше, ніж вам – а саме у низці випадків доповнити їх необхідним лінгвістичним обґрунтуванням. А водночас – уважніше придивитися до нових варіантів тлумачення відомих назв, які, можливо, десь пройшли повз вашу увагу.

Поза сумнівом, кожна наукова праця має пропонувати перспективу, подальший розвиток, стимулювати до пошуку. І у цьому розумінні появу перших критичних відгуків мені хотілося б сприймати як початок цієї дискусії. Тож хочу ще раз висловити щире подяку п. С. Вербичу за те, що він віднайшов змогу бодай у небагатьох словах оцінити мою роботу. Для мене це був, поза сумнівом, прекрасний досвід і додатковий стимул активніше й відповідальніше взятися до дослідження розглядуваних питань. Принагідно хочу висловити подяку редакційній колегії часопису «Українознавство» за започаткування на його шпальтах «Дискусійної трибуни» (особливо приємно, що до появи цієї рубрики безпосередньо спричинилася моя наукова творчість) і висловити сподівання, що вона перетвориться на справжній майданчик для плідних дискусій і виваженої наукової полеміки, у якій, хоч і далеко не завжди, але іноді все ж народжується Істина.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андриевский М. Летописный Юрьев на Руси / М. Андриевский // Киевская старина. – 1883. – Т. VII. – Сент.-окт. – С. 1–38.
2. Вербич С. Гідронімія басейну Верхнього Дністра: Етимологічний словник-довідник / С. Вербич. – К., 2007. – 120 с.
3. Вербич С. Гідронімія басейну Нижнього Дністра: Етимологічний словник-довідник / С. Вербич. – Луцьк, 2013. – 155 с.
4. Вербич С. Гідронімія басейну Середнього Дністра: Етимологічний словник-довідник / С. Вербич. – Луцьк, 2009. – 236 с.
5. Вербич С. Наукове й ненаукове в етимології онімної лексики / С. Вербич // Вісник НАН України. – 2010. – № 2. – С. 50–68.
6. Вербич С. Про етимологію гідронімів *Чорне море, Дніпро* та деяких інших / С. Вербич // Українознавство. – 2016. – № 4. – С. 214–216.
7. Вербич С. Українська ономастика: перспективи розвитку / С. Вербич // Українська мова. – 2010. – № 3. – С. 73–80.
8. Гідронімія України у її міжмовних та міждіалектних зв'язках / під ред. О. Стрижка. – К., 1981.
9. Гідроніми Нижнього Подністров'я / під ред. Ю. Карпенка. – К.; Одеса, 1981. – 112 с.
10. Горпинич В. Власні назви й відтопонімні утворення Інгуло-Бузького міжріччя / В. Горпинич, В. Лобода, Л. Масенко. – К., 1977. – 192 с.
11. Гулієва Л. Тюркская гидронимия Кубани / Л. Гулієва // Советская тюркология. – 1976. – № 2. – С. 50–56.
12. Добродомов И. О надежности топонимических этимологий (гидроним Оврад на юге Украины) / И. Добродомов // Этимология. – М., 1982. – С. 93–102.
13. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі. – К., 1985. – 254 с.
14. Карпенко Ю. Актуальні проблеми вивчення топонімії Північного Причорномор'я / Ю. Карпенко // Питання ономастики Південної України. Доповіді та повідомл.

У Республ. міжвузів. оном. конференції (Миколаїв, травень 1974 р.) / відп. ред. К. Цілуйко. – К., 1974. – С. 9–15.

15. Кубанов Д. Особливості топонімії Придніпров'я у романі «Собор» Олеса Гончара / Д. Кубанов // Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2010. – Вип. XXIII. – Ч. 2. – С. 573–580.

16. Латышев В. Гражданская присяга херсонисцев / В. Латышев // ПОНТИКА. – СПб., 1909.

17. Лучик В. Етимологічний словник топонімів України / В. Лучик. – К., 2014. – 544 с.

18. Наливайко С. І. Індоарійські таємниці України. – К., 2004. – 448 с.

19. Наливайко С. І. Тисяча найновіших тлумачень давніх українських назв, імен, прізвищ, термінів та понять (на індоіранському матеріалі). – К., 2008. – 360 с.

20. Наливайко С. І. Українська індоаріка / С. І. Наливайко. – К., 2006. – 632 с.

21. Наливайко С. С. До питання про семантику давніх назв Чорного й Азовського морів / С. С. Наливайко // Українознавство. – 2016. – № 1. – С. 63–70.

22. Наливайко С. С. До перспектив індоєвропейських ономастичних студій (у контексті тлумачення потамоніма *Дніпро*) / С. С. Наливайко // Українознавство. – 2016. – № 1. – С. 222–232.

23. Наливайко С. С. Етнічна історія Давньої України / С. С. Наливайко. – К., 2007. – 624 с.

24. Никонов В. Введение в топонимику / В. Никонов. – М., 1965.

25. Петровська Є. Ранньоскіфські пам'ятки на південній околиці Києва // Археологія / Є. Петровська. – К., 1970. – Т. XXIV. – С. 129–145.

26. Писаренко Ю. Топос Пирогощі: історія та сучасність (до 830-ліття «Слова о полку Ігоревім») / Ю. Писаренко // Практична філософія. – 2015. – № 3 (57). – С. 91–103.

27. Санскритско-русский словарь / под ред. В. И. Кальянова. – М., 1978. – 895 с.

28. Свод древнейших письменных известий о славянах. – Т. I. – I–IV вв. – М., 1991.

29. Словарь української мови / під ред. Б. Грінченка. – К., 1959. – Т. 3.

30. Словник гідронімів України. – К., 1979. – 781 с.

31. Стрижак О. Етнонімія Геродотової Скіфії / О. Стрижак. – К., 1988. – 224 с.

32. Тищенко К. Етномовна історія прадавньої України / К. Тищенко. – К., 2008. – 480 с.

33. Топоров В. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья / В. Топоров, О. Трубачев. – М., 1962. – 271 с.

34. Трубачев О. Indoarica в Северном Причерноморье / О. Трубачев. – М., 1999. – 320 с.

35. Трубачев О. Названия рек Правобережной Украины / О. Трубачев. – М., 1968.

36. Шпак Д. Тлумачний словник топонімів села Старі Кути / Д. Шпак. – Львів, 1998.

37. Шрамм Г. Реки Северного Причерноморья. Историко-филологическое исследование их названий в ранних веках / Г. Шрамм. – М., 1997. – 155 с.

38. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / под ред. О. Трубачева, А. Журавлева. – М., 1974–2014. – Вып. 4.

39. Monier-Williams M. A dictionary, English and Sanskrit. – Oxford, 1964 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/monier/>

REFERENCES

1. ANDRIEVSKIY, M. (1883). *Annalistic Yuriev on Ros. Kievskaya Starina* (Kiev Antiquities). Vol. VII. (Sept.-Oct.), pp. 1–38. [in Rus.]

2. VERBYCH, S. (2007). *Hydronymy of the Upper Dniester Basin: Etymological Handbook*. Kyiv, 120 p. [in Ukr.]

3. VERBYCH, S. (2013). *Hydronymy of the Lower Dniester Basin: Etymological Handbook*. Kyiv, 155 p. [in Ukr.]

4. VERBYCH, S. (2009). *Hydronymy of the Middle Dniester Basin: Etymological Handbook*. Kyiv, 236 p. [in Ukr.]

5. VERBYCH, S. (2010). The Scientific and Unscientific in Etymology of Onim Lexis.

Visnyk NAN Ukrainy (Academy of Sciences of Ukraine Bulletin), (2), pp. 50–68. [in Ukr.]

6. VERBYCH, S. (2016). About Etymology of Hydronyms “Black Sea”, “the Dnieper”, and Some Others. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), (4), pp. 214–216. [in Ukr.]

7. VERBYCH, S. (2010). Ukrainian Onomastics: Prospects for Development. *Ukrainska Mova* (Ukrainian Language), (3), pp. 73–80. [in Ukr.]

8. *Hydronymy of Ukraine in Its Interlingual and Interdialectic Relations*. (1981). Kyiv, 264 p. [in Ukr.]

9. KARPENKO, Yu., ed. (1981). *Hydronyms of Lower Dniester Basin*. Kyiv; Odesa, 112 p. [in Ukr.]

10. HORPYNYCH, V., LOBODA V., MASENKO, L. (1977). *Proper Names and Toponymic Derivatives of the Inhul-Buh Interfluve*. Kyiv, 192 p. [in Ukr.]

11. GULIEVA, L. (1976). Turkic Hydronymy of the Kuban. *Sovetskaya Tyurkologiya* (Soviet Turkic Studies), (2), pp. 50–56. [in Rus.]

12. DOBRODOMOV, I. (1982). On the Reliability of Toponymic Etymologies (Hydronym “Ovrad” in the South of Ukraine). *Etimologiya* (Etymology), pp. 93–102. [in Rus.]

13. *Etymological Dictionary of Annalistic Geographical Names of Southern Rus*. (1985). Kyiv, 254 p. [in Ukr.]

14. KARPENKO, Yu. (1974). Topical Problems in Studying of Toponymy of Northern Black Sea Region. In: K. TSILUIKO, ed., *Pytannia onomastyky Pivdennoi Ukrainy. Dopovidi ta povidomlennia 5 Respublikanskoï mizhvuzivskoi onomastychnoi konferentsii, traven 1974 r.* (Questions of Onomastics of Southern Ukraine. Proceedings of the 5th Republican Interacademic Onomastic Conference. May 1974). Kyiv, pp. 9–15. [in Ukr.]

15. KUBANOV, D. (2010). Features of the Dnieper Toponymy in the Novel “Sobor” by Oles Honchar. In: *Aktualni problemy slovianskoi filologii. Zbirnyk naukovykh prats*. (Topical Problems of Slavic Philology. Collected Scientific Works). Vol. 12, Part 2, pp. 573–580. [in Ukr.]

16. LATYSHEV, V. (1909). Civic Oath of Inhabitants of Chersonese. In: *PONTIKA. Zbornik nauchnykh i kriticheskikh statey*. (PONTIKA. Collected Scientific and Critical Articles). Saint Petersburg. [in Rus.]

17. LUCHYK, V. (2014). *Etymological Dictionary of Toponyms of Ukraine*. Kyiv, 544 p. [in Ukr.]

18. NALYVAIKO, St. (2004). *Indo-Aryan Mysteries of Ukraine*. Kyiv, 448 p. [in Ukr.]

19. NALYVAIKO, St. (2008). *A Thousand of Latest Interpretations of Ancient Ukrainian Names, Fornames and Family Names, Terms and Concepts (After Indo-Iranian Materials)*. Kyiv, 360 p. [in Ukr.]

20. NALYVAIKO, St. (2006) *Ukrainian Indoarica*. Kyiv, 632 p. [in Ukr.]

21. NALYVAIKO, S. (2016). On the Question of Primeval Semantics of the Ancient Names of Black and Azov Seas. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), (1), pp. 63–70. [in Ukr.]

22. NALYVAIKO, S. (2016). On the Prospects of Indo-European Onomastics (In the Context of Interpretation of the Name of the Dnieper River). *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), (3), pp. 222–232. [in Ukr.]

23. NALYVAIKO, S. (2007). *Ethnic History of Ancient Ukraine*. Kyiv, 624 p. [in Ukr.]

24. NIKONOV, V. (1965). *Introduction to Toponymy*. Moscow, 177 p. [in Rus.]

25. PETROVSKA, Ye. (1970). Early-Scythian Monuments on the Southern Edge of Kyiv. *Arkheolohiia* (Archaeology), Vol. XXIV, pp. 129–145. [in Ukr.]

26. PYSARENKO, Yu. (2015). Topos of Pyrohoshcha: Past and Present (On the 830th Anniversary of “The Song of Igor’s Campaign”. *Praktychna Filosofiia* (Practicsophy), 3 (57), pp. 91–103. [in Ukr.]

27. KALYANOV, V., ed. (1978). *Sanskrit-Russian Dictionary*. Moscow, 895 p. [in Rus.]

28. *The 1st–4th Centuries*, Vol. 1 of *The Code of the Oldest Written Sources about Slavs*. (1991). Moscow, 472 p. [in Rus.]

29. HRINCHENKO, B., ed. (1959). *Ukrainian Language Dictionary*. Vol. 3. Kyiv. [in Ukr.]

30. *Dictionary of Hydronyms of Ukraine* (1979). Kyiv, 781 p. [in Ukr.]
31. STRYZHAK, O. (1988). *Ethnonymy of Herodotus' Scythia*. Kyiv, 224 p. [in Ukr.]
32. TYSHCHENKO, K. (2008). *Ethnolinguual History of Ancient Ukraine*. Kyiv, 480 p. [in Ukr.]
33. TOPOROV, V., TRUBACHOV, O. (1962). *Linguistic Analysis of Hydronyms of the Upper Dnieper Basin*. Moscow, 271 p. [in Rus.]
34. TRUBACHOV, O. (1999). *Indoarica in the Northern Black Sea Region*. Moscow, 320 p. [in Rus.]
35. TRUBACHOV, O. (1968). *Names of the Rivers of the Right-Bank Ukraine*. Moscow. [in Rus.]
36. SHPAK, D. (1998). *Explanatory Dictionary of Stari Kutly Village Toponyms*. Kyiv. [in Ukr.]
37. SHRAMM, G. (1997). *Rivers of the Northern Black Sea Region. Historical and Philological Study of Their Names in the Early Centuries*. Moscow, 155 p. [in Rus.]
38. TRUBACHOV, O., ZHURAVLEV, A. (1977). *Etymological Dictionary of Slavic Languages. The Proto-Slavic Lexical Fund*. Vol. 4. Moscow. [in Rus.]
39. MONIER-WILLIAMS, M. (1964) *A Dictionary, English and Sanskrit*. London. [Online]. Available at: <http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/monier/> [in Eng.]

S. Nalyvaiko

**Once Again About the Perspectives of Indo-Iranian Onomastic Studies
(Revisiting the Discussion between the Historian and the Linguist)**

Abstract

The article is an analytical response to the critical review by S. Verbych on several author's etymologies of domestic hydronyms, advocated by the author in a number of previous articles. Drawing on the data of the Indo-Iranian linguistic and cultural tradition, the author further argues his position, calls into question the traditional interpretation of a number of toponyms and hydronyms, analyzes methodological approaches and prospects for the development of the national onomastic science. In particular, the article emphasizes the fundamental differences in approaches of the linguist and historian to the interpretation of onomastic material and its importance in historical research. Besides, the author distinguishes between linguistic "credibility" of certain etymology and its historical value, which are not identical: even false etymology may be linguistically convincing. The specific examples of traditional interpretations of domestic toponyms (Khotyn, Pereyaslav, Boryslav, Bohuslav) and hydronyms (Ovrada-Divka, Horokhuvata (Horokhuvatka), Chary-Komyshi, Hipanis, Kuban, etc.) are provided to support the foregoing. Drawing on data of Indo-Iranian tradition and using specific examples, the author updates the thesis of Indo-Iranian stratum in the East European hydronymy. The author believes that ignoring the Indo-Iranian language and cultural tradition is one of the key reasons of numerous unsatisfactory and erroneous interpretations of domestic onomastics. Besides, this has to do with the system of argumentation inherent in the present humanities knowledge which is based mainly on authority – not on the evidence of historical sources. The author believes that this kind of debate between historians and linguists is extremely important and useful for the development of national onomastic and historical science.